

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA SOZOLOGICA Acta Univ. Lodz., Folia sozol.	2	601-612	1986
---	---	---------	------

Jerzy KOWALSKI

POZNANIE PRZYRODY I KSZTAŁTOWANIE JEJ UMIŁOWANIA
W PROGRAMIE

OŚRODKA SZKOLENIOWO-WYPOCZYNKOWEGO ZHP "NADWARCIAŃSKI GRÓD"
W ZAŁĘCZU WIELKIM-KĘPOWIŹNIE

CZĘŚĆ I

ZAŁOŻENIA I OBECNY STAN REALIZACJI

GETTING TO KNOW NATURE AND DEVELOPING LOVE
OF IT IN THE PROGRAMME

OF TRAINING-RECREATIONAL CENTRE OF THE POLISH PATHFINDERS'
ASSOCIATION IN ZAŁĘCZE NATURE PARK

PART I

ASSUMPTIONS AND PRESENT STATE OF IMPLEMENTATION

ABSTRACT: The following problems are discussed in the paper: nature protection in activity of the Polish Pathfinders' Association, birth of the programme concept of the Centre and criteria of its location, study programme of the Centre, the nature in field plays and in programme of camps, library, clubs of different interests. A mention was also made about an agreement concluded between the Institute of Environmental Biology of Łódź University and Headquarters of Sieradz Branch of the Polish Pathfinders' Association, establishment of a field Research Station, and plans for the future.

Treść

1. Harcerstwo wobec przyrody
2. Dlaczego harcerze wybrali Załęczę?

3. Tworzenie programu wychowania ekologicznego
4. Współpraca Ośrodka z Uniwersytetem Łódzkim
5. Piśmiennictwo

1. HARCERSTWO WOBEC PRZYRODY

Ruch harcerski od początku swoich narodzin uznawał kształtowanie umiłowania ojczystej przyrody za jedną ze swoich naczelnych zasad. Być przyjacielem przyrody, poznawać jej piękno i tajemnice, chronić ją i pomnażać jej zasoby oraz umiejętnie nimi gospodarować to zalecenie, które od momentu powstania tego ruchu zapisywane było - i jest nadal - w podstawowym dla Harcerstwa kodeksie etyczno-moralnym, jakim jest *Prawo Harcerskie*.

Wraz z ewolucją rozumienia wagi tego problemu zmieniała się także treść zapisu odpowiedniego punktu *Prawa*. I tak: 1911 r. - punkt 6: Skaut jest przyjacielem zwierząt, 1914 r. - punkt 6: Skaut jest przyjacielem przyrody, 1919 r. - punkt 6: Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać; Czerwone Harcerstwo - punkt 9: Czerwony harcerz [...] jest miłośnikiem i obrońcą przyrody, 1947 r. - punkt 6: Harcerz jest przyjacielem przyrody i stara się ją poznać, 1950 r. - punkt 5: Harcerz poznaje życie przyrody i uczy się gospodarować jej zasobami, 1956 r. - punkt 7: Harcerz chroni przyrodę i poznaje jej tajemnice, 1957 r. - punkt 9: Harcerz jest przyjacielem przyrody, poznaje jej piękno i tajemnice (K o Ź n i e w s k i 1961).

Oprócz zapisów w *Prawie Harcerskim*, które obowiązują wszystkich bez wyjątku członków ZHP, każdy harcerz może pogłębiać swoją znajomość przyrody i jej tajemnic, zdobywając określone sprawności z tej dziedziny, których nazwy od wielu dziesiątków lat pozostają prawie takie same, np.: przyrodnik, wodny człowiek, leśny człowiek, grzybiarz, roślinoznawca, owadoznawca przed wojną (*Sprawności...* 1936), a przyrodnik, wodniak, leśnik, miłośnik kwiatów, przyjaciel zieleni, ornitolog, przyjaciel zwierząt, miłośnik parku narodowego - obecnie (ZHP GK 1980).

2. DLACZEGO HARCERZE WYBRALI ZAŁĘCZE?

Podjmując decyzję o lokalizacji Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego ZHP na terenie województwa sieradzkiego, konkretnie zaś w Załęczu Wielkim-Kępowiźnie, kierowano się głównie tym, by było to miejsce, w którym zuchy, harcerze i instruktorzy ZHP mogliby mieć najpełniejszy - na warunki tego województwa - kontakt z przyrodą. Było to jedno z kilku kryteriów, jakie uznano za najważniejsze, dokonując wyboru miejsca pod budowę Ośrodka. Kolejnym kryterium była możliwość nawiązania do działalności harcerskiej dla danego środowiska w latach poprzednich. Załęcze Wielkie-Kępowizna (lub raczej: Dzietrzniki-Kępowizna) odpowiadało wszystkim założonym kryteriom wyboru lokalizacji.

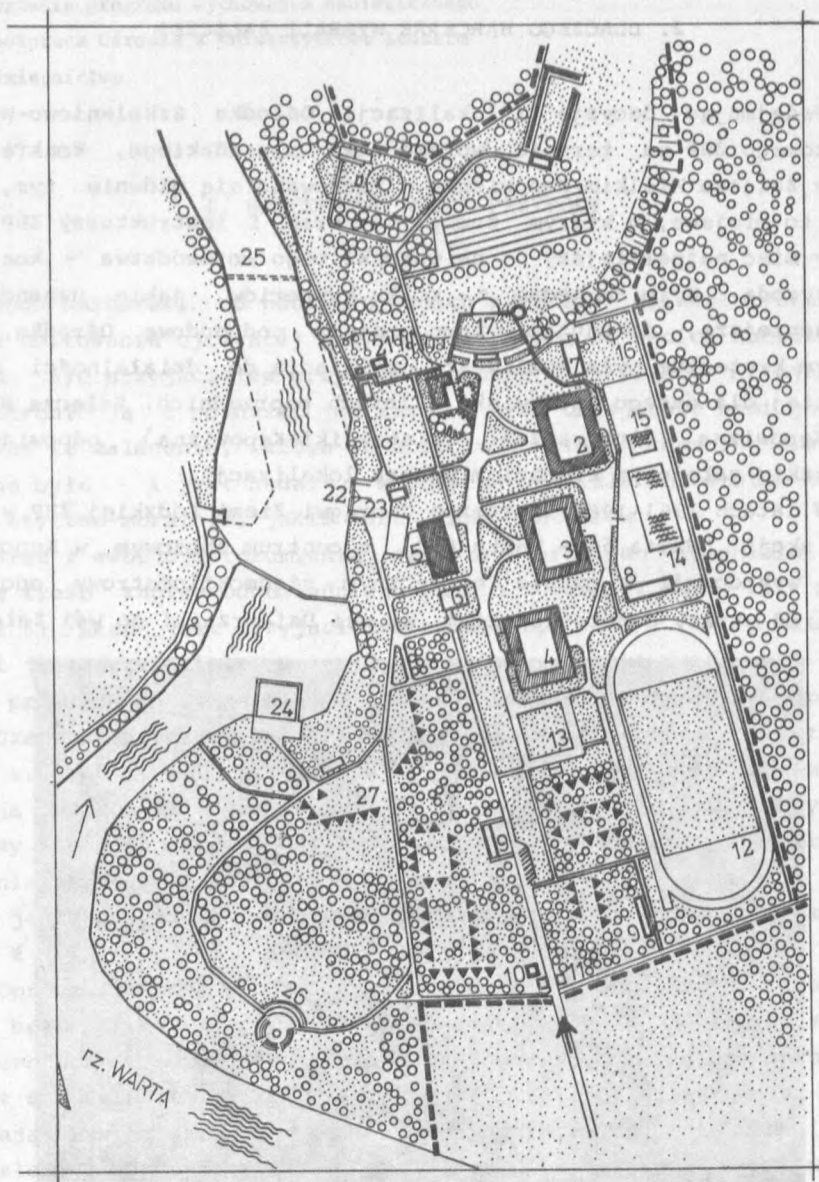
W latach 1961-1965 harcerze Chorągwi Ziemi Łódzkiej ZHP w ramach akcji "Warta 61 - Warta 65", z centrum obozowym w Kępowiźnie, wybudowali w czynie społecznym siedmokilometrowy odcinek drogi od trasy częstochowskiej we wsi Dzietrzniki do wsi Załęcze

Fot. 1. Obelisk upamiętniający budowę drogi z Dzietrznik do Załęcza przez harcerzy w 1965 r.

Photo 1. Obelisk commemorating construction of road from Dzietrzniki to Załęcze by scouts in 1965

1980. Photo K. C z y ż e w s k a

Rys. 1. Plan Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego ZHP w Załęczu Wielkim-Kępowniźnie: 1 - komenda obozu, 2 - pawilon szkoleniowy, 3 - pawilon suchów, 4 - pawilon suchów i służby zdrowia, 5 - stołówka, 6 - magazyn, 7 - kotłownia, 8 - wodociąg, 9 - pawilon sanitarny, 10 - wartownia, 11 - brama główna, 12 - boisko sportowe, 13 - plac apelowy, 14 - basen kąpielowy, 15 - brodzik, 16 - studnia głębinowa, 17 - amfiteatr, 18 - tor łuczniczy, 19 - strzelnica sportowa, 20 - oczyszczalnia ścieków, 21 - skansen, 22 - przystań, 23 - hangar dla łodzi, 24 - basen kąpielowy pływający, 25 - prom, 26 - ognisko, 27 - namioty

Wielkie. Zakończenie swej pracy upamiętnili obeliskiem, wzniesionym na poboczu drogi za wsią Załęcze Wielkie (od strony Załęcza Małego - fot. 1). Wieś Załęcze Wielkie uzyskała wtedy połączenie autobusowe z Wieluniem. Później na tej "harcerskiej" drodze z kamienia wapiennego położono "dywanik" asfaltowy, a samą drogę doprowadzono do Załęcza Małego.

I choć od tego momentu minęło już ponad 15 lat, do tej pory z wdzięcznością wspominają w tym rejonie pracę harcerzy. Nie zdziwiono się więc zbyt, gdy pojawili się znowu w tej okolicy.

Rejon Załęcza Wielkiego ma najbardziej urozmaiconą rzeźbę terenu w województwie sieradzkim, dużą rzekę, piękne kompleksy leśne. Uznano więc, że jest to najlepsze miejsce, w którym można kształtować umiłowanie ojczystej przyrody wśród zuchów, harcerzy i instruktorów ZHP oraz teren, w którym są idealne warunki do jej systematycznego poznawania i do zdobywania sprawności harcerskich związanych z przyrodą.

Zdając sobie sprawę z wartości przyrodniczej i kulturowej tych okolic, ówczesna Komenda Sieradzkiej Chorągwi ZHP wystąpiła do Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z prośbą o przyspieszenie decyzji o utworzeniu parku krajobrazowego. Decyzję taką podjęła WRN w Sieradzu na swym posiedzeniu w dniu 5.01.1978, nadając parkowi nazwę "Załęczański Park Krajobrazowy" (ZPK). Wtedy był to pierwszy park krajobrazowy w Polsce Środkowej (C z y ż e w s k a 1979).

Samo miejsce, na którym zlokalizowano Ośrodek było dużą, śródleśną polaną, z V i VI klasą ziemi, nad brzegiem rzeki Warty, na wprost XIX-wiecznego młyna wodnego Wcisłów. Na tej polanie było położone jedno gospodarstwo należące do Kabatów. Po ich śmierci zabudowania rozebrano, a gospodarstwo przeszło do jednego z gospodarzy, mieszkającego w sąsiednich Madełach. Kiedy jesienią 1975 r. zjawili się w tym miejscu harcerze rosły tam bardzo mar-

Fig. 1. Map of the Training and Recreation Centre of the Polish Pathfinders Organization at Załęcze Wielkie-Kępowizna: 1 - headquarters of the centre, 2 - training pavillion, 3 - wolf scouts pavillion, 4 - wolf scouts and health care pavillion, 5 - canteen, 6 - storehouse, 7 - boiler house, 8 - water supply system, 9 - health pavillion, 10 - guardhouse, 11 - main gate, 12 - sports field, 13 - parade ground, 14 - swimming pool, 15 - small dragnet, 16 - deep well, 17 - amphitheatre, 18 - field of bowyers, 19 - sport shooting range, 20 - sewage treatment plant, 21 - Skansen museum, 22 - landing-place, 23 - boat-house, 24 - natural swimming pool, 25 - ferry, 26 - bonfire, 27 - tents

ne ziemniaki i żyto, w dodatku zryte przez dziki. Uznano więc, że przejęcie terenu nie przyniesie nikomu większej szkody. Ta duża śródleśna polana ucieszyła harcerzy także i z tego względu, że zabezpieczała lokalizację obiektów kubaturowych Ośrodka na otwartej przestrzeni, bez potrzeby ścinania drzew, co przy dużej liczbie obiektów (rys. 1) było sprawą niezwykle ważną.

Po zakończeniu wstępnych opracowań budowy Ośrodka Wojewódzka Rada Przyjaciół Harcerstwa (WRPH) w Sieradzu na swym pierwszym, założycielskim posiedzeniu w dniu 30.10.1975 r. pozytywnie oceniła inicjatywę Komendy Chorągwi Sieradzkiej ZHP i postanowiła przystąpić do realizacji budowy Chorągwiowego Ośrodka Szkoleniowo-Wypoczynkowego ZHP w Załączu Wielkim-Kępówiźnie, w czynnie społecznym siłami całego województwa (fot. 2). Na generalnego projektanta Ośrodka powołano mgr inż. arch. Tadeusza Miziałę.

Fot. 2. Budowa Ośrodka harcerskiego w Załączu Wielkim-Kępówiźnie, stan z marca 1983 r.

Photo 2. Construction of pathfinders' centre, March 1983

1983. Photo W. Kałczyński

W dwa lata później wojewoda sieradzki (i jednocześnie wiceprzewodniczący WRPH) wykonując decyzję WRPH powołał, dla uspraw-

nienia i przyspieszenia procesu budowy, Społeczny Komitet Budowy Ośrodka (SKBO) na czele ze Stanisławem K. Stronczyńskim z Wielunia (T o b j a ń s k i, K o w a l s k i 1981). W skład ścisłego Zarządu SKBO weszli ponadto: Feliks Szytko - zastępca przewodniczącego, Zygmunt Mikołajczyk - sekretarz, oraz Czesław Książek, Stanisław Gocha, Roman Kaczmarek i Jerzy Prokopczyk - członkowie Zarządu. Przyjęli oni także funkcje inspektorów nadzoru tej budowy.

3. TWORZENIE PROGRAMU WYCHOWANIA EKOLOGICZNEGO

Latem 1976 r. rozpoczęła się, jednocześnie z budową Ośrodka, pierwsza w jego historii Harcerska Akcja Letnia - Hal 76. Nie zdążono jeszcze opracować materiałów metodycznych. Omówiono je na przedobozowych spotkaniach z kadrą instruktorską, prosząc o przekazanie uwag, opinii czy własnych przemyśleń koncepcji programowej Ośrodka. Na trzecim turnusie Ośrodka Hal 76 (dokładnie: 4.08. 1976 r.) rozpoczęto też gromadzenie księgozbioru przyszłej biblioteki Ośrodka, w której dominującą pozycję stanowić miała literatura przyrodnicza.

Pierwsze *Materiały programowe* opracowano już na następną - w 1977 r. - Harcerską Akcję Letnią. W punkcie C: *Zajęcia turystyczno-przyrodnicze* (s. 6-7) przewidziano m. in.:

- "urządzanie pieszych wycieczek do atrakcyjnych turystycznie i przyrodniczo miejsc w pobliżu Ośrodka,
  - rozwijanie działalności klubu turystycznego i przyrodniczego (przyjaciół przyrody),
  - organizowanie patroli Służby Kultury Szlaku i Straży Ochrony Przyrody,
  - wyszukiwanie i oznaczanie pomników przyrody w okolicy Ośrodka, opiekowanie się nimi,
  - tworzenie minirezerwatów przyrody i otaczanie ich opieką,
  - prowadzenie informacji przyrodniczej w Ośrodku,
  - pełnienie roli gospodarza parku krajobrazowego - «Załęczański Łuk Warty» (pierwsza projektowana nazwa Załęczańskiego Parku Krajobrazowego) i realizowanie zadań wynikających z tej funkcji".
- Ponadto w rozdziale IV: *Działalność poznawcza* (s. 7-8) przewidziano m. in.:

- "- działalność klubów naukowych (np. przyrodników itp.),
- prowadzenie badań naukowych na terenie i w okolicy Ośrodka (np. przyrodniczych itp.),
- powołanie (Młodzieżowej) Obozowej Akademii Nauk,
- zdobywanie specjalistycznych sprawności indywidualnych (odpowiadających określonym dziedzinom wiedzy)".

W drugim turnusie Hal 77 (3.07.1977 r.) otworzyła swoje podwoje biblioteka Ośrodka, licząca wtedy około 1,5 tys. tomów. Od tego momentu stała się ona niezwykle pomocną przy realizacji programu poznawczego Ośrodka, zwłaszcza - jak wspomniano wyżej - w dziedzinie przyrody.

Docelowo, bardzo ambitny program poznawczy Ośrodka sprecyzowany został w tym samym 1977 r. również w miesiącu maju (*Ramowe programy...* 1977). Podstawowe zadania programu formułował w sposób następujący: "Głównym założeniem programu poznawczego Ośrodka jest zapewnienie młodzieży, przebywającej w nim, możliwości samodzielnego poznawania otaczającego świata. Idzie po prostu o to, żeby harcerz przebywając w Ośrodku w Załęczu lub w jego pobliżu umiał poznać i nazwać każdą napotkaną skałę, roślinę, owada, ptaka, rybę czy zwierzę [...] w samym Załęczu, w okolicy, a potem w całym województwie (s. 2)". I dalej: "Ponadto dążyć będziemy do tego, aby (każdy) harcerz wyrobił sobie przekonanie, że sam również może - jeśli tylko zechce - zdobywać określone wiadomości, stać się specjalistą w konkretnej dziedzinie wiedzy, stać się początkującym badaczem. Radość zaś poznawania i odkrywania świata samodzielnie będzie znacznie silniejszym bodźcem do pogłębiania swojej wiedzy, niż stopnie otrzymywane w szkole" (s. 4).

Program ten, poza swą częścią ogólną, określał szczegółowe cele i zadania prawie 30 harcerskich klubów zainteresowań, w tym Harcerskiego Klubu Młodych Przyrodników i jego Sekcji Geologicznej (s. 12-15). Te kluby zainteresowań działać miały na każdym turnusie harcerskiego obozu zorganizowanego w Ośrodku. Szybko jednak uznano, że jeśli chodzi o niektóre dziedziny zainteresowań harcerzy, zwłaszcza zaś dziedzinę przyrody i jej ochrony, konieczne jest bardziej dogłębne ich poznawanie. Stąd też postanowiono organizować obozy specjalistyczne czy naukowe z udziałem pracowników łódzkiego ośrodka akademickiego.

Jeśli chodzi o sprawy przyrody, Komenda Sieradzkiej Chorągwi ZHP postanowiła rozpocząć organizację obozów przyrodniczych w

Ośrodka, korzystając z dotychczasowych kontaktów z pracownikami Instytutu Biologii Środowiskowej Uniwersytetu Łódzkiego, przygotowujących koncepcję Załęczańskiego Parku Krajobrazowego, zwłaszcza zaś z ówczesnym dyrektorem Instytutu doc. dr hab. Romualdem Olaczkiem i dr Krystyną Czyżewską, adiunktem tegoż Instytutu.

Pierwszy obóz przyrodniczy zorganizowany został w dniach 4-24. 07.1978 r. (fot. 3). Zajęcia na nim prowadzili: dr Krystyna Czyżewska, dr Lucyna Fagasiewicz, dr Jan Siciński, mgr Jolanta Bagrowska, Emilia Woszczak i mgr Kazimierz Mamos z Uniwersytetu Łódzkiego oraz mgr Adam Szykiewicz z Uniwersytetu Wrocławskiego. *Materiały programowe na akcję letnią 1978* zamieszczają dokładny program tego obozu (*Materiały...* 1978).

Odtąd obozy przyrodnicze organizowane są w "Nadwarciańskim Grodzie" (taką nazwę przyjął Ośrodek w 1976 r.) każdego lata, z obopólną korzyścią - pracowników Instytutu Biologii Środowiskowej UŁ i sieradzkich harcerzy.

Fot. 3. Uczestnicy pierwszego obozu przyrodniczego na Górze Krzemionki

Photo 3. Participants of the first natural history camp on Krzemionki Hill

1978. Photo K. C z y ż e w s k a

4. WSPÓŁPRACA OŚRODKA Z UNIWERSYTETEM ŁÓDZKIM

Komenda Chorągwi Sieradzkiej pragnąc stworzyć naukowcom lepsze warunki pracy podczas pobytu w Ośrodku, poza księgozbiorem przyrodniczym w bibliotece Ośrodka, utworzyła również pracownię przyrodniczą z gabinetem w pawilonie szkoleniowym.

Ustalono, iż w zamian za społeczne prowadzenie obozów przyrodniczych latem, pracownicy Instytutu mogą bezpłatnie korzystać z tych pomieszczeń w ciągu całego roku prowadząc badania na terenie ZPK.

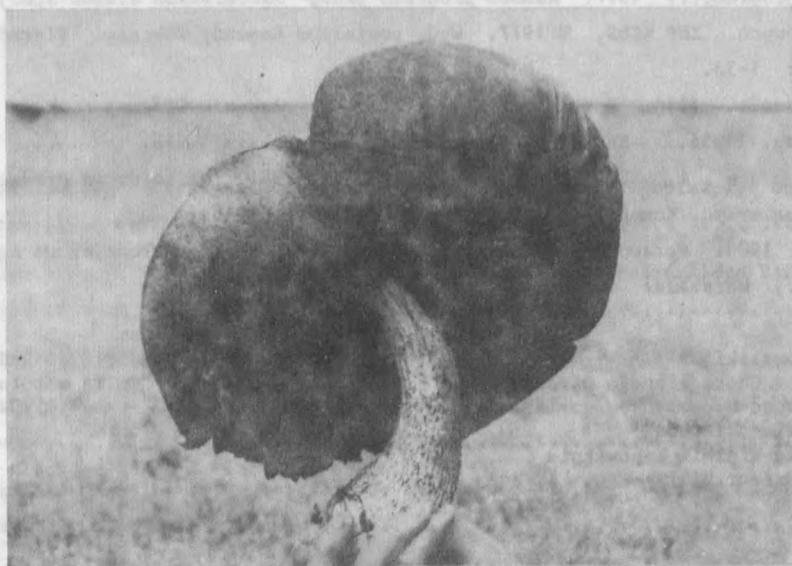
Rozwijającej się pomyślnie współpracy między Instytutem Biologii Środowiskowej UŁ a Komendą Chorągwi ZHP w Sieradzu postanowiono nadać bardziej trwały, formalny kształt, uszczegóławiając i ujmując ją w ramy *Porozumienia o współpracy między Uniwersytetem Łódzkim a Komendą Sieradzkiej Chorągwi ZHP* podpisanego 13.02.1980 r. Komenda Sieradzkiej Chorągwi ZHP zobowiązała się w tym *Porozumieniu* m. in. do: "Nieodpłatnego udostępnienia pracowni przyrodniczej, składającej się z sali ćwiczeniowej i gabinetu, na utworzenie Terenowej Stacji Naukowo-Badawczej Uniwersytetu Łódzkiego" (§ 5, pkt 1).

Dzisiaj trudno byłoby wyobrazić sobie Ośrodek w Załęczu bez obozów przyrodniczych i bez pracowników Instytutu Biologii Środowiskowej UŁ, prowadzących te obozy oraz bez przyrodniczych pogadanek i wystaw (fot. 4) organizowanych każdego roku przez te obozy dla uczestników pozostałych obozów i dla okolicznej ludności.

Wciąż jednak znajdujemy się na początku drogi. Przed nami organizacja Młodzieżowej (Obozowej) Akademii Nauk, minimumu przyrodniczego, Młodzieżowej Straży Ochrony Przyrody oraz konkretniejsze i szersze spełnienie funkcji i roli gospodarza ZPK. Myślę jednak, że i to w najbliższych latach stanie się rzeczywistością.

Póki co, młodzież harcerska wędruje różnymi trasami ZPK poznaje jego piękno, organizuje spotkania przy szczególnie ciekawych przyrodniczo obiektach na jego terenie, konkursy i quizy na tematy ochrony przyrody. Zajęcia z zakresu poznawania otaczającej przyrody są w programie każdej kolonii wyciecznej, każdego ogólnoharcerskiego obozu, który przebywa w Ośrodku "Nadwarciański Gród".

Zaś dąb "Włodek", źródło "Przyjaźni", zatoczka "Marzeń" czy Góra Św. Genowefy to tradycyjne miejsca instruktorskich zobowiązań czy też nastrojowych harcerskich spotkań.

Fot. 4. Ekspонат na wystawę grzybów na obozie harcerskim

Photo 4. Exhibit for exhibition of mushrooms at pathfinders' camp

1981. Photo W. Kańczak

Wszystko to pozwala na silniejsze wiązanie zuchów, harcerzy i instruktorów z ojczystą przyrodą, na lepsze rozumienie przez nich potrzeb jej ochrony.

8. PIŚMIENNICTWO

- Czyżewska, K. 1979. *Załęczański Park Krajobrazowy*. Przyr. pol., 11: 20-21.
- Koźniewski, K. 1961. *Ognie i ogniska*. Wiedza Powszechna, Warszawa: 1-252.
- Ławrynowicz, M. 1979. *Poznajamy grzyby podczas letnich obozów*. Przyr. pol., 7/8: 31-32.

- Materiały...* 1978. *Materiały programowe na akcję letnią 1978.* ZHP KChS, VI 1978. Wyd. powielane Komendy Chorągwi Sieradzkiej ZHP.
- Materiały...* 1977. *Materiały programowe (do użytku wewnętrznego).* ZHP KChS, V 1977. Wyd. powielane Komendy Chorągwi Sieradzkiej ZHP: 1-18.
- Ramowe programy...* 1977. *Ramowe programy pracy harcerskich klubów specjalnościowych.* ZHP KChS, V 1977. Wyd. powielane Komendy Chorągwi Sieradzkiej ZHP: 1-33.
- Sprawności...* 1936. *Sprawności harcerskie. Na zlecenie Głównej Kwatery Harcerzy.* 1936. Harcerskie Biuro Wyd., Warszawa: 1-256.
- T o b j a ń s k i, Z., K o w a l s k i, J. . 1981. *Dzieciństwa drzewa tam rosną.* Wyd. Komendy Chorągwi Sieradzkiej ZHP: 1-48.
- ZHP GK. 1980. *Sprawności harcerskie. Odznaki. Stopnie.* Młodzieżowa Agencja Wyd., Warszawa: 1-264.

Jerzy Kowalski hm
Komendant Chorągwanego Ośrodka
Szkoleniowo-Wypoczynkowego ZHP
"Nadwarciański Gród"
w Załęczu Wielkim-Kępowiźnie
98-333 Dzietrzniki

Wpłynęło do Redakcji
"Folia zoologica"
5.02.1983